

ZİHNİN YÜREĞİ NASIL SUSUYOR?

Medyatik Bellek Yitimi ve Afazi ile Gelen Suskunluk Sürecine Yönelik Bir İnceleme

Nurdoğan RİGEL*

Aphasia and Amnesia

Information is production of deconstructive knowledge. This dangerous knowledge has many negative effects. Two of them are amnesia and aphasia./Amnesia means the loss of memory and aphasia is a deep silence. In this article both of these concepts have been clarified.

Giriş

Günlük yaşamımızda bireysel ve toplumsal olarak bellek zayıflığımızdan yakınıyoruz. Bu çalışmanın birinci bölümünde, belleğin işleyişini, unutma ve anımsama arasındaki gidiş gelişleri, bellek yitimini (amnezi) ve son aşama olan söz yitimini (afazi) inceleyeceğiz.

Çalışmanın ikinci bölümünde medyatik bellek oluşumu içinde, medya içerikleriyle yaratılan amnezi ve afaziyi, iletişim ve kitle iletişim süreçlerinde alımlayan boyutuyla irdeleyeceğiz.

Bellek sorunları sıcak bilişten çok soğuk bilişi ön plana çıkartır. Tıpkı düşünceleri aktarmada olduğu gibi duyguları aktarmada da sözcükler güçsüz kahr. Belleği uyandırma düzeneği, düşünceleri çekip çıkartmak kadar heyecan yaratmayı da sağlar. Belleğimizden çekip çıkardığımız anılardan kimileri, mutluluk ya da mutsuzlukla, acıma yada imrenmeyle, sevgi ya da nefretle, korku ya da özlemle dolu olabilir.

* Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

Anımsama yalnızca olay ya da düşünceleri değil, bunlara bağlı duyguları da kaplar. Tıpkı görsel sahnelerin zihnin gözünde yeniden sergilenmesi gibi, heyecanlar da zihnin yüreğinde yeniden yaşanabilirler. (1)

Bellek, beş duyunun toplamı olarak işlediği zihnin yüreğini oluşturduğu için ikinci el yaşamımız medya ile bağımızdan, zihinsel yüreğimiz nasıl etkileniyor da yavaş yavaş susmaya başlıyor? Bu süreci soğuk bilişsel düzeyde çalışma içinde ele alıyoruz.

Amaç

Çalışmada amaç, medyanın yarattığı kodlama ile alımlayanın/tüketicilerin yaşadığı kod açıklama sorunlarına dikkat çekmek. Özel de birey üzerinde, genelde toplumda yaşanan kitlesel amnezi ve afazi yapısı üzerinde medyanın rolünü saptamak, çalışmanın temel amacını oluşturuyor.

1. Belleğin İşleyiş Aşamaları

Bellek genel olarak insanın geçmiş deneyim ve bilgileri zihinde tutma ve anımsama yeteneği olarak tanımlanır. (2)

Psikolojide ise bellek, bireyin dünyayla etkileşiminin sonuçlarını kendinden koruma yeteneğidir. Böyle birşey, daha sonraki etkinliklerde, bireyin bu verileri yeniden üretmesini ve onlardan yararlanmasını, sistemler içinde birleştirmesini olanaklı kılar. Bellek, birey tarafından kurulan zihinsel gerçeklik modellerinin toplamını oluşturur. Belleğin biyolojik işleyişi, bugün için, genetik, biyokimya ve sibernetik de içinde olmak üzere, birçok bilimde yoğun biçimde incelenmektedir. Bellek, düşünmeyle ve etkinliğin türevsel biçimleriyle, bir ürün bir sürece nasıl bağlantılıysa öyle bağlantılıdır. (3)

Çoğumuza göre bellek, tıpkı bir kitaplık gibi bilgilerin raflara düzenli olarak yerleştirildiği bir yapıdır. Çoğu insan öyle ya da böyle belleğin yaşadıklarımızın birer kopyasını sakladığını düşünür. Modern araştırmacılara göre bellek, pasif bir depo değildir. Bazen gelen bilgileri varolan şemalara uydurarak kaydeden, bazen de şemalarını gelen uyarılara göre değiştiren, kendine özgü süreçleri olan bir sistemler bütünüdür. (4)

İnsan zihni bellek ve içeriklerinden yararlanarak şimdiki durumu değerlendirmek, önündeki sorunun niteliğini belirleyerek hüküm vermek ve tepkileri kararlaştırmak zorundadır. Bellek, duruma ihtiyaçlara, ilgilere ve zevklere göre verileri tutar. İzlenimleri pasif bir

tarzda almaz, onlara anlam verir ve kendi işine yarayacak şekilde tutar.(5)

Bellek konusunda çalışan ilk bilimadamı Herman Ebbinghaus'dur. Algı çalışmalarında kullanılan yöntemleri insan belleğinin araştırılmasında kullanmaya karar veren Ebbinghaus, belleği ilk olarak deney ve ölçme yolu ile inceler. Ebbinghaus, Breslau Üniversitesi'nde yaptığı araştırmaları 1885'de "Bellek" adlı monografide bilim dünyasına sunar. (6)

Ebbinghaus, öğrenme ve anımsama ile ilgili kontrollü deneylerde kendisini denek olarak kullanarak bu mekanizmaları araştırır.(7)

1960'lı yılların sonlarında Atkinson ve Shiffrin, belleğin bilgi işleme kuramını ortaya koydular. Buna göre belleğin yapısı üç farklı depolamadan oluşuyor. Bunlar; 1)Duyusal kayıt, 2)Uzun Süreli Depolama, 3)Kısa Süreli Depolamadır. Depo denilen bu bölümlerin herbiri farklı bilişsel "kod"ları oluşturur. Bellek Bilgi İşleme Kuramına göre duyularda toplanan uyarıların geldiği ilk yer, depoların da ilki olan "Duyusal Kayıt" bölümüdür. Gelen uyarılara göre bilişsel kod oluşturulur. Duyusal kayıta görsel, işitsel ve diğer duyulardan gelen uyarılar farklı yerlerde tutulur. Duyusal kayıta görsel uyarılar 4-5 saniye, işitsel uyarılar ise bunun 10 katı kadar bir süre tutulur,sonra silinir. Bilgi İşleme Kuramına göre, kayıtların taşındığı bir sonraki yer, "Kısa Süreli Depolama" dır. Buradaki bilgiler sözel olarak kaydedilir. Gelen uyarı görsel de olsa, kayıt akustik ya da sözel olarak yapılır. Kısa süreli depolamanın kapasitesi sınırlıdır. Tekrarlanmayan yada buradan "Uzun Süreli Depolama"ya aktarılmayan kayıtlar silinir. Uzun süreli depolamada malzemeler anlamlarına göre kodlanır. Uzun süreli depolama, anılarımızın saklandığı yerdir. (8)

1.1. Kodlama

Belleğin fizyolojik ve davranışsal temelleri üzerine yapılan araştırmalar, bilgiyi kodlama (belleğe işlenebilir bir duruma dönüştürme) kodu çözme ve anımsama (anıyı belleğe çağırma) mekanizmalarını açıklamaya çalışmıştır. Kodlama mekanizmalarının incelenmesinde yaygın olarak başvurulan araştırma yöntemi, sözcüklerin niteliklerinin değerlendirilmesine dayalıdır. (Örneğin: İşlev, yapı, dilbilgisi ya da ses benzerlikleri incelenir)

1.2.Kısa Süreli ve Uzun Süreli Bellek

Algı sistemine girip belli bir anda bilinci işgal eden bir malzemenin, henüz yerleşip kalıcı hale gelmediği ama yine de ne kadar olursa olsun bir süre sistemde tutulduğu ilk kayıt sürecine, kısa süreli bellek denir. Kısa süreli bellekte iken herhangi bir işlem görmeyen (kodlama, anımsama, yeniden üretim de kullanarak, tekrarlama) malzeme kaybolur. Bellekteki veriler/ malzemeler ancak işlem görürse kalıcı hale gelirse uzun süreli belleğe girmiş demektir.(9)

Kısa Süreli Bellek ilk anda "Güçsüz Bellek" anlamı yüklenebilir.Ancak her iki bellek türünde de "güçlülük" yapısı günlük yaşamımızda önemlidir. Örneğin, Kısa Süreli Belleğin güçlülüğüne ihtiyaç duyulan temel iletişim alanı kişilerarası iletişimidir. Çünkü bir konuşmayı anlayabilmek için şu anda işitilenlerle onların hemen öncesinde gelmiş olanları hatırlamak gerekir. Kısa Süreli Bellek fonksiyonu olmasa anlamlı cümlelerle konuşmamız da imkansızlaşır. Bir hakim fikir etrafında derli toplu konuşabilmek, söze başlarken zihnimizde olan düşünce ile birlikte, her an, az önce söylediklerimizi ve sözün gidiş yönünü hatırlama tutabilmemize bağlıdır.(10)

Uzun süreli belleğin gücüne yine günlük yaşamda gereksinim duyarız. Uzun süreli bellek, geçmişe yönelik bilgileri bugün karar verme anında işleyerek kullanmamıza yarar. Çeşitli kararlarımızda, geçmişe yönelik uzun süreli belleğimizden yararlanırız.

Uzun Süreli Bellek, bir iki dakika öncesinden, bir ömür kadar eski zamana uzanan hatıralar, bilgiler, duygular ve izlenimlerle doludur. İleride hatırlama gerektiğinde içeriği uzun süreli bellekten çağırmak için kaydın bozulmadan, kaybolmadan saklanmış olması gerekir. İşte kayıt safhasında sisteme giriş ile hatırlama anı arasındaki zamanda cereyan eden süreçler, içeriğin şu ya da bu derecede saklanması sağlar. Hatırlama, bellek içeriklerini canlandırmanın özel bir şeklidir. Bazı hallerde hatırlama ve tanıma kadar belirin ve direkt göstengelerle kendini belli etmeyen bellek, başka bir davranışın yapılmasını etkileyerek, dolaylı biçimde de varlığını belli eder.(11)

1.3. Bellekte Bilgi İşleme

Bellekte bilginin işlenmesi kuramına göre, insanlar anıları hatırlamak için bellekte üç tür bilgi işlemi yaparlar; kaydetme, depolama ve bulup çıkarma. (12)

Kayıt: Bellekte kayıt, bir anının bulunup getirilmesi, bilginin nasıl kaydedildiğine bağlıdır. Anlamaları dikkate alınarak kaydedilen bilgiler daha kalıcı olur.

Herbert Simon'a göre anlam, insanların besledikleri niyetlerden kaynaklanır. Anlamlar verileri hazırlayanlarca uyandırılır. Bir okur, bir metindeki sözcüklerle karşı karşıya kaldığında okurun belleğinde depolanmış belirli semboller ya da sembol yapıları uyandırılır. Semboller etkinleştirilerek, uzun süreli bellekten, kısa süreli belleğe aktarılır. Anlam uyandırmanın ardında yatan süreç, tanımadır. Tanıma, anlama ulaşma olanağı verir.(13)

Bu arada 1979'da Jacoby, Craig ve Begg'in yaptıkları bir araştırma, "anlamlarına göre" kaydedilen sözcüklerin hatırlanma olasılığının arttığını göstermiştir.(14)

Depolama: Çoğu insan belleğin deneyimlerimizin "aklımıza yazılması"ndan ibaret olduğunu düşünür. Bu görüşe göre, bellek, deneyimlerin bir tür nörolojik kopyasının çıkarılarak saklandığı yerdir. Bir şeyi anımsarken, beynimizin başka bir bölgesi bu nörolojik kopyayı araması için yönlendirilir.

Bulup Çıkarma: Bellekte Bulup Çıkarma, "tanımak" ve "geri çağırma" olarak ikiye ayrılır. Tanımak, birden çok seçenek arasından kaydedilip depolanmaları bulmaktır. Geri çağırma kişi hatırlamak için gereken ipuçlarını kendisi bulur. İpuçları, kayıt sırasında içinde bulunan koşullar, kişinin ruh durumu gibi değişkenlerdir. İnsanların yeni verileri kaydederken, eski bildiklerinin yeni verilerin kayıtlarını nasıl etkilediğini araştıran Bartlett, ek bilgilerin insanların belleklerinde varolan şemalara uydurulduğunu bulmuştur. Bir bilgiyi anımsama zamanı geldiğinde öncelikle bilgilerimizin düzenlenmiş kümesi olan şemamız çağırılıyor ve bilgiler bu şemanın rehberliğinde hatırlanıyor.(15)

Huxley ise bu şemaya "klişeler" adını veriyor ve F.C Bartlett'in, "Remembering" adlı eserinde yer alan araştırmasında kullandığı, Kızılderili öyküsü "Hayaletlerin Savaşı"nın okunması sonrasında deneklerin metindeki özgün yönleri derhal unutmalarını bu klişelere bağlıyor. Huxley, "Denekler kendilerini ifade etmeye alıştıkları klişelerin kölesi olmuşlardı. Okuduklarını kendi sınıf yada kültürlerindeki benzer kavramlara dönüştürüyorlardı." diyor. (16)

Görüldüğü gibi Kısa Süreli Bellekte veriler daha net kalırken, Uzun Süreli Bellekte ise veriler var olan şemaya yada klişelere uyarlanırken bozulmaya uğruyor.

1.4.Unutma ve Anımsama

Bellek konusunda 1980'lerden sonraki çalışmalara bakıldığında, (Anderson, 1983; Baddeley,1986; Gillund-Shiffrin, 1984; Eich,1982; Hintzman, 1986; Murdoch,1982; Ratcliff,1978; Ratcliff-Mc Koon,1989) belleği anlamada uzlaşmaya varılan noktada, belleğin ikili kavram teorisi yer alıyor.Bunlardan biri, anlık, diğeri ise sürekli bellektir. Anlık bellek "işlerlik" ile sürekliliği olan bellek ise "güç" ile açıklanıyor. (17)

Belleğin sürekliliğinin yarattığı güç, anımsanının rahatlığıdır. Unutma ise belleğin güçsüzlük alanıdır. Kuzey Amerika yerlilerini anımsanının verdiği bellek gücünü, sosyal hiyerarşi içinde de seçkinliğe çevirmeyi bilmişler. Kızılderililer düste olup bitenleri, uyanıkken olanların devamı sayarlar. Dolayısıyla uyanıklık ve düş birbirinin devamı olarak düşünülmüş ve aynı anlatımın içine sokulmuştur. Ama böyle bir anlatıyı kurmaya yetkili olanlar, sabah bütün ayrıntıları ile düşü anımsayabilecek kadar güçlü ve berrak bir zihne sahip olanlar, yani en büyük şamanlardır. (18)

Anımsamak, unutmaya karşı koymak olarak belleğin gücüyle açıklanır ve kutsanır. Oysa anımsama ve unutmak taşıdıkları tamamlayıcı yapı nedeniyle belleğin iki temel işlevini oluştururlar. Mitoloji bu birlikteliği şöyle anlatır;

"Livadia köyünde,Delphoi ile Thebai arasında bugünde hala eş zamanlı olarak akar durur Mnemosyme (Mitolojide Bellek tanrıçası) ve Lehte'nin (19) (Mitolojide unutuş ırmağı) kaynak suları. Biz bu eş zamanlılığın çocuklarıyız.(20)

Unutma; geçmiş deneyimlere ilişkin anılar ve bilgiler uzun süre canlandırılmazsa, bulup çıkarma işlemine tabi tutulmazsa bellek bunları unutma eğilimi gösterir. Unutma hızı ile bağlantılı etkenlerin başında öğrenme düzeyi gelir.Öğrenme düzeyi de ,yapılan alıştırmanın yinelenme miktarı ile doğru orantılıdır. Öğrenme düzeyi yükseldikçe, unutma hızı yavaşlar. Unutmaya direnmenin tartışmasız bir yolu ilk öğrenme düzeyini yüksek tutmaktır. (21)

2. Bellek Yitimi(Amnezi)

Bellek kaybı yada amnezi, beyin dokularının örselenmesi yada yıkımı, şok, yorgunluk, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, anestezi, hastalık yada nevroz sonucunda ortaya çıkan unutkanlık ve anımsana

güçlüdür. Belleğin yeni işleme yeteneğinde bir bozukluk bulunan kişide geleceğe yönelik bellek yitimi (anteroprod amnezi) var demektir. Eski anılarla ilgili abartılmış bellek yitimi ise geçmişe yönelik bellek yitimi (retroprod amnezi) diye adlandırılır (22)

Bellek yitimi ile ilgili ilk çalışmalardan biri Rus nörofizyolog Alexander Romanovich Luria'ya (1902-1977) aittir. Çalışma, bir Rus askeri olan Zazetski'nin beyninin zedelenmesi öyküsüyle ilgilidir. Çalışmada, kişisel, bilişsel ve alışkanlık bellek ayrımları çerçevesinde yaşanan amnezi anlatılır.(23)

Russell Jacoby, daha çok Adorno'yu anımsatan bir anlatımla, günümüzde insanı ilişkileri bir yandan besleyen bir yandan da zehirleyen toplumsal ilişkiler içinde yaşayanlara musallat olanın bireysel ve ruhsal boğulma hissi olduğunu, bu durumda yeninin eskiyi bastırıp, yerini değiştirdiğini ve insanın anımsama arzusunun ve yeteneğinin körelerek toplumsal bir amneziye sürüklendiğini iddia ediyor. (24)

Jacoby, ekonomik alanda tüketim maddelerini planlı kullanıp atma uygulamasının, bizzat düşünceye yönelik kullanıp atma uygulamasını da beraberinde getirdiğini, toplumsal amnezinin temelinde de bu kısır döngünün yattığını belirtiyor.

"Modern akıl artık düşünceyi düşünemez, sadece zaman ve mekana yerleştirebilir. Düşünme etkinliği, sınıflandırmanın edilgenliğinde çürüyor. Kısacası toplum belleğini ve onunla birlikte aklını yitirmiştir. Geçmiş düşünme yeteneksizliğinin ya da gönülsüzlüğünün bedeli düşünmemektir. Bellek yitimi geçmiş düşünceyi fazladan bir 'entellektüel çöplük' gibi sırtından atmıştır. Genel bellek yitimi tek başına psikoloji ile açıklanamaz. Bu daha çok toplumsal bir bellek yitimidir. Bellek, bu toplumun toplumsal ve ekonomik dinamiği tarafından zihinden kovulmuştur. Marksizmde şeyleşme, toplum tarafından nesnel olarak imal edilen bir yanılmasayı anlatır. Şeyleşme kavramına ilişkin açıklamalarda çoğu kez psikolojik boyut, bellek yitimi yani toplumu oluşturan insani ve toplumsal etkinliğin unutulması ve bastırılması gözden kaçırılır." (25)

Toplumsal bellek yitimi bir şeyleşme tipidir, daha doğrusu, şeyleşmenin başlıca biçimidir. Bütün şeyleşme bir unutmadır.

Connerton ise tarihin yapı bozuma uğratılarak da toplumsal bellek yitiminin gerçekleştirildiğini bilim kurgu edebiyatından ve tarihsel gerçeklerden örneklerle anlatıyor:

"Tüm totaliter rejimlerde devlet, yurttaşların belleğini silme yolunda sistemli bir süreç uygular. Totaliter rejim uyruklarının kafalarının tutsaklaştırmaya, onları belleklerinden ederek başlar. Sistemli unutturma yöntemini kullanır. Yalnızca Çek tarihinde bile bu sistemli unutturma yönteminin 1618'den ve 1948'den sonra olmak üzere iki kez uygulandığı görülmüştür. Zamanın yazarları mahkum edilir, tarihçeleri görevden alınır ve göze görünmez duruma düşüp unutulur. Totaliter rejimlerde ürkütücü olan aynı zamanda bazen geçmişin tanıklığını yapacak kimsenin bırakılmamasıdır."(26)

Connerton, Orwell'in 1984 adlı romanının da toplumsal bellek yitimi yöntemlerine karşı koyuşun öyküsü olduğunu belirterek, "Romanda hayatta kalmak için mücadele verilmiyor. Tarihin tanığı olarak daha sonraki kuşaklara ulaşabilmek için yaşamda kalma, geçmişin inatçı kayıtçıları olma savaşı veriliyor". diyor (27)

3. Konuşma Yitimi (Afazi)

Afazi, Yunancada "Dile gelmemiş" anlamını taşımaktadır. Konuşma yitimi, sözcüklerin anlama, kullanma yeteneğinin kısmi kaybı olan afazi de, anlamlandırılmayan tasarımlar, sesli/yazılı karşılıkları ile buluşmıyor. Soyutlama ve beyinde kelime imajlarından yararlanarak canlandırma yeteneği gelişmiyor. İsimlendirme yapılamıyor. (28)

Afazi'de beyinden kaynaklanan bir bozukluk sonucu, sözcükler seslendirilemediği için, hasta söylenenleri anlayabilir ama sözcük oluşturma yeteneğinden yoksundur.(29)

Afazi kavramını ilk olarak 1861 yılında Fransız anatomi uzmanı Paul Broca kullanmıştır. Broca yıllardır Salpetriere Hastanesinde tedavide bulunan, konuşulanları anlayan, ancak konuşamayan hastası üzerinde yaptığı klinik gözlem çalışmaları sonucunda beyin sol bölümünde, "kelimelerin imaj merkezi" olduğunu bulmuştur. Bu bölgedeki tahribatın konuşma yeteneğini bozduğunu ortaya koyan Broca, bu fonksiyon bozukluğuna önce "Aphemia", daha sonra da Afazi (Aphasia) adını vermiştir.(30)

Broca'nın bu keşfinden sonra beyin fonksiyonları konusunda, özellikle de konuşma alanında çalışan bilimadamları, psikiyatristler, nörolojistler, "beyin fonksiyon haritası" nı çizdiler. 1930'larda beyin yapısı ve zihinsel aktiviteler arasındaki bağlantıları inceleyen araştırmalar arttı. İngiliz Nörolojist Hughling Jackson, Anton

Pick(1905), Von Monakaw(1914), Henry Head (1926) ve Kurt Goldstein (1927) bu alanda çalışan bilimadamlarının önde gelenleriydi.(31)

Rus nörofizyolog Alexander Romanovich Luria, afaziye algısal (sensory) ve anlamsal (semantik) olarak sınıflandırır. Algısal Afazi: beynin sol lobundaki tahribattan kaynaklanan konuşma düzensizliğinin bir şeklidir. Kişinin konuşmayı anlama yeteneği de bozulmuştur. Kişi çevresindeki olayları birbirinden ayırt edemediği gibi kelimeleri ses olarak da ayrı ayrı algılayamaz. Kişinin kelimeleri anlamada yaşadığı zorluklar, konuşurken spontane olarak kelimeleri algılayıp, karşılık vermesini engeller. Ayrıca kişi objeleri de isimlendiremediği için bu bilgileri konuşmasına aktaramaz.

Anlamsal afazi: Konuşmada kullanılan bağlaçlar, karmaşık fikirler ve karmaşık gramer yapıları kişi tarafından anlaşılabilir. Cümlelerdeki, kişi ve konuşma karşılaştırmaları konu ya da olay sıralamaları anlaşılabilir. Nesnelerin, objelerin ve kişilerin bağlantıları kurulamaz. Örneğin:Ayşe'nin kedisi,yada Ali'nin babası gibi bağlantılar anlaşılabilir.(32) Uyarıları anlamlandıramayan kişi akıl yürütemez, düşünemediği için de doğal olarak konuşamaz.

Alatlı, afazi'yi bir çeşit, "insanlıktan çıkma" olarak nitelendiriyor ve "insanlar birbirleri ile bağlarla, beden diliyle iletişim kurmaya çalışan yaratıklara dönüşüyor. Dil, insanlıkla yaşattır. Dilin zenginliği, düşüncenin gelişmişliğinin kaybolması, ilkelliğe geri dönüşün hayvanlaşmanın işareti ne yazık ki: "diyor.

Konuşmanın, sözün aşığılanmasının "konuşuyor işte!" lerle (x) başladığına dikkat çeken Alatlı, "Kabus" adlı eserinde sözün, dolayısıyla konuşmanın yaşadığı düşüşü şöyle dile getiriyor:

"Konuşuyor işte! yi, söylenenlerden etkilenmeye niyetli olmadığımızda kullanırdık. Bu ifade karşı tarafın ahmak olduğunu, boş konuştuğunu ima ederdi. Adetti, çocuklar babalarını, öğrenciler hocalarını, avukatlar hakimleri, milletvekilleri bakanları, muhalefet iktidarı, hepimiz hepimizi böyle geçiştirirdik. Konuşuyor işte! Bizi geçmişin haslatından yalıtın, vahşeti güle oynaya benimseten fesadın parolası oldu." (33)

Bedensel bir aksaklığın sonucu olmayan,insan yapımı, yapay afazi'yi teşvik edilmiş,celbedilmiş afazi (Induced Aphasia) olarak tanımlayan Alatlı, PC'lerin yada TV'lerin başında saatler geçiren insanların temel sorunlarının teşvik edilmiş afaziye 'yaşamak olduğunu belirtiyor. (34)

Her iki ekranla gelen görüntüler, imajlar artık sözün yerini alıyor. Jacques Ellul, "sözün Düşüşü" adlı eserinde bu süreci toplumsal boyutta irdeliyor.(35)

Oysa "Önce Söz Vardı". Yeni Ahit'te Yuhanna İncili'nin ilk sözü olan 'önce söz vardı' kelim'in Tanrısı'na gönderme yapmaktadır. (36)

Söz ilk olarak eylemle, öncelik mücadelesine girmiş, günümüzde de imajla rekabet halindedir. "Sözün düşüşü günümüzde imajlara dayanır.Dilin çeşitli parçalara ayrılarak dağılışının hepimiz farkındayız. Keza söz, doğal sesleri yansıtan basit kelimelerin kullanımı ile uyarıcı fonksiyona indirgeniyor.Bu özelliği ile propaganda ve reklamcılıkta kullanılıyor. Söz sadece malumat taşıyıcısına indirgenirken, herşeyi iletişim ve enformasyon açısından tahlil etme eğilimi de anlamlıdır. İmajların istilası bu duruma yol açmıştır. Moda diline, sinematik dile, beden diline sahibiz. Sanki görsellikle yaratılan dil, hiç bir tasarımdan geçmiyormuş, apaçıkmiş gibi insanlar bütün dilleri eriterek, görsel dilde birleştiriyorlar. Böylece konuşulan ve işitilen dil, yalnızca özel bir iletişim örneğine dönüşüyor. "(37)

Ellul'un "özel iletişim türü" dediği kavramın içinde söz yok, dil yok.Sadece asgari müştereklerde anlaşabilme var. Anlatabilmek, aktarabilmek, konuşabilmek yok. Ellul, önce eylemle sonra da imajla gelen sözün düşüşünü bellekle şöyle bağlantılandırıyor:

" İmaja yönelimli kişinin geçmişi yoktur. O yalnızca imajların tedarik ettiklerinin üzerinde yaşar.Her imaj, bilme ihtiyacı duyduğu herşeyi içerir;bugünden öğrendiği şeyi hatırd tutma veya alıkoyma ihtiyacı yoktur."(38)

Alath'nın bilgisayar önünde çalışanlara, TV ekranı ile uzun saatler geçirenlere atfen, cezbedilmiş afazi ya da teşvik edilmiş afazi kavramını türetmesi gibi Ellul'de önce belleğin, sonra da sözün yitiminden bir ölçüde ekranı sorumlu tutuyor:

"Bu değer düşüşü bize bilgisayarın armağanıdır. Bilgisayar, çift anlamlılıkları, allegorileri (simgesel anlatımları), çağrışımları, metaforları ve deyimleri anlayamaz.Bilgisayarların çifte anlamları, ayrıntıları yada karmaşıklığı bulunmayan kesin bir dili kullanmaları gerekir. Aynı zamanda belirli ve sınırlı bir kelime dağarcılığıyla yetinirler. Çünkü hiçbir özel kelime tercihini, henüz sözlükte yer almayan kelimeleri tanımazlar."(39)

Böylece insan kendi yarattığı teknolojinin kuralları ile yeni bir yaşam kurdu. Ama bu yaşamda söze yer kalmadı.

4. Medyatik Bellek

Medyatik bellek kavramını, Edibe Sözen, fizik ve sosyal çevremize kendi gerçekliğiyle üçüncü çevre olarak katılan medya dünyasının çıktılarını ele alarak şöyle açıklıyor:

"Medya dünyası insan zihninin yeni bir kodlama sürecine girişini beraberinde getirir. Kodlamada, kelime, kavram, gerçek mekan, gerçek kişiler yerine sembolik düzenler ve sembolik unsurlar kullanılır. Bu haliyle medyatik belleğin hatırlama biçimi çoğunlukla sembollere dayalı bir şekilde gerçekleşir. Semboller gerçekliğin dışındadır, semboller gerçekliği tanımlamaya muktedir değildir. 'Semboller özel olduğu için gerçekliği etkilemezler.' der John W. Murphy. Bu tanımdan hareketle sembolik unsurlarla depolanan hafızanın hatırlama biçimleri de semboliktir. Böylece medyatik hafıza, sosyal gerçekliğin medya ile sembollere indirgenmiş ve kodlarını buna göre yapan, sembolik değer taşıyan bir hatırlama biçimidir."(40)

Danny Saunders ise belleği bir kodlama ve kod açılma bankasına benzetirken, (41) iletişim sürecinde, ileti oluşturulurken hazırlanan kodlamayı da anımsatır. Dolayısıyla medyatik bellek, söz konusu olduğunda iletişim ve kitle iletişim süreci içindeki kaynağa ait kodlama ve hedef kitleye/alımlayıcıya ait kod açılma söz konusudur. İletişimin bütünlüğü içinde, iletiyi tasarımı yapan ile alımlayan iki ayrı bellek olarak çalışır. Dolayısıyla iletişimin ve kitle iletişimin bütünselliği içinde bellek parçalı bir yapı içerir. Bu noktada iletişim ve kitle iletişimin "kolaj bellek" oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ancak kitle iletişim söz konusu olduğunda ileti profesyonel bir tasarımdan geçtiği için , iletiyi hedef kitleye uygun(!) halde kodlayan kaynağın belleğinin baskın yapısı ile "yapay bellek" işleme süreci oluşturulur.

Profesyonel ileti tasarımcıları kitle iletişim alanında, iletiyi hazırlarken belleğin işleyiş aşamalarına göre davranırlar. İleti, her tür iletişim sürecinde "saklı anlam"ı taşıyan anahtar bölümdür.

İleti, belleğin üç farklı depolamasından(duyusal, uzun süreli, kısa süreli) öncelikle duygusal depolama dikkate alınarak hazırlanır. Kitle iletişimin ticari yapısı gereği,iletinin alımlayıcı açısından tüketimi kolay olmalıdır. Bu duruma en uygun dipolama duyusal kayıttır. Görself

ve işitsel uyarımlarla çalışan belleğin depolama aşamasında görsel verilerin bellekte kalışı kısa süreli, işitsel verilerin kalışı ise daha uzun sürelidir.

Kitle İletişim sürecinin tasarım aşamasında verilerin alımlayanın /hedef kitlenin belleğinde kalıcı olması, etki gücü ve ticari değer açısından önemli iken, yazılı basın, TV, sinema filmi ve reklamların temelinde bir süreklilik/akış vardır. Gazete, hergün çıkmak zorundadır. TV kesintisiz yayındadır, sinema ve reklamlarda üretim devamlılığı gerektirir. Medyatik belleğin aynı zamanda içinde taşıdığı paradoks da budur; sürekli akış içinde bir kalıcılık yaratmak.

Ünlü antropolog Claude Levi-Strauss, yazılı olanın uzun süreli belleğe ait olduğunu, bellekte bir arşiv özelliği edindiğini söyler.(42)

Bu görüşten hareketle günlük yazılı basında haberleri medyatik bellek açısından incelediğimizde karşımıza Tulving'in semantik ve episodik bellek ayrımı çıkıyor.

"Tulving, belleği episodik ve semantik bellek olarak ikiye ayırır. Semantik bellek; kişisel deneyimlerden soyutlanmış kavramlar hakkında genel bilgiler olarak tanımlanır. Tulving 2x2:4 örneğini vererek, hiç kimsenin bu bilgiyi ne zaman öğrendiğini, zaman/mekan ile hatırlamayacağını, buna istinaden episodik bellekte kişinin zaman/mekan ile hatırlamaya bulunduğu belirtir. Mesela , 'çok partili hayatın ilk yılları, gençliğim, üniversiteye ilk gittiğim gün' hatırlamaları episodik belleğe birer örnektir. Semantik bellek , bilginin organizasyonunu, kelimeler ve sözlü sembollerin anlamlarını ve bunların birbirleriyle olan ilişkilerini birarada tutan, dilin kullanımı için gerekli bilgileri içerir. Episodik bellek ise kişisel yaşama ilişkin anıları kapsar. Tulving, belleği episodik ve semantik bellek olarak birbirinden ayırırken, aslında iki ayrı bilgi tipini birbirinden ayırmak ister. Bunlardan biri semantik bellek ile belirlenen 'kavramsal bilgi' diğeri ise episodik bellek ile belirlenen, bizzat yaşanılardan edinilmiş 'tecrübi bilgi'dir. "(43)

Tulving'in semantik ve episodik bellek ayrımını, belleğin kullandığı veriler olarak incelersek, iki bellek tipinin veri içeriklerini şöyle sınıflayabiliriz:

Semantik Bellek: Veriler arasında neden-sonuç ilişkisi kurulur, konu merkezli verilerdir, kurulan bağlam içinde bir bütünlük oluşturur. Veriler dilbilgisel olarak güçlendirilir.

İLETİŞİM FAKÜLTESİ DERGİSİ Zihnin Yüreği Nasıl Susuyor?

Episodik Bellek: Bilgilerin kurgusu semboller yardımıyla yapılır. Bu nedenle görsel veriler güçlüdür. Gerekğinde görsel dilbilgisi kullanılır. Veriler kişi merkezlidir.

Haber yazımında yaratılan dil, haberde kullanılan verilerin belli bir kodlamadan geçirilmesiyle gerçekleştirilir. Bu kodlamalar; eşik bekliliği ile başlar, medya organizasyonunun yayın kimliği ve politikasına uygun görsel dilbilgisel verilerin ön plana çıkarılması (1. sayfaya alınması, manşet veya sürmanşet alanında verilmesi, fotoğraf kullanımı v.b) ile devam eder. Tüm bunlar gazetecilik rutini içinde gerçekleştirilen profesyonel tasarım pratiğidir. (44)

Gazetecilik rutini içinde yapılan haber kodlamasındaki semantik ve episodik bellek yönelimli veri işlemlerini 3 günlük periyotlar halinde, üç ayrı günlük gazetede (Hürriyet, Radikal, Cumhuriyet) ele aldık. Semantik ve episodik belleğin enformasyonu işleme özelliklerinin rehberliğinde 3 gazetenin 13-14-15 Nisan 1999 tarihli nüshaları incelenerek, haberlerin bu yönde sayısal dökümleri alındı. (xx)

Hürriyet Gazetesi

	n	%
episodik	111	48.5
semantik	101	43.3
belirsiz	19	8.2
toplam	231	100

Radikal Gazetesi

	n	%
episodik	69	34.7
semantik	114	57.3
belirsiz	16	8
toplam	199	100

Cumhuriyet Gazetesi

	n	%
episodik	98	41.5
semantik	107	55.2
belirsiz	7	3.3
toplam	212	100

Görüldüğü gibi yayın kimliği kitle gazeteciliğinden yana olan Hürriyet gazetesi'nde görsel verilerle, simge ve sembollerle kodlanmış bir haber dili var. Haber verilerinin çoğunlukla episodik belleğe göre dizayn edildiği ortaya çıkıyor.

Radikal ve Cumhuriyet gibi fikir gazeteciliği yapan yayın organlarında da semantik belleğin kullanıldığı verilere göre, haberi kodlama ön planda yer alıyor.

Hürriyet ve Sabah gazetesi gibi kitle gazeteciliği yapan iki günlük gazetemizin tiraj toplamlarının, diğer ulusal günlük gazetelerimizin tiraj toplamlarından fazla olduğu düşünülürse, Claude Levi-Strauss'un, yazılı olanın uzun süreli bellekte yer alacağı görüşü, Türk basınındaki haber dilinin kodlanması, bellek verilerine göre incelendiğinde doğru bir önerme olmuyor.

4.1. Medyatik Bellek Yitiki (Amnezi)

Medyanın tarihsel süreç içinden gelen temel içeriği haber sözü konusu olduğunda, ticari kaygı ile birlikte episodik belleğe yönelik haber kodlaması ön plana çıkıyor. Kişi merkezli habercilikte daha önce sözünü ettiğimiz, parçalı/kolaj bellek yapısı oluşuyor.

Örneğin Kasım 1999'da ülkemize gelen ve deprem bölgesinde bir bebeği kucığına alan A.B.D Başkanı Bill Clinton'ın görsel veri olarak işlenen haber-fotoğrafı Mayıs 2000'de (yaklaşık 6 ay sonra) İngiltere başbakanı Tony Blair'in kucığındaki bebek anlatımı ile anımsanmaktadır. Bu parçalı bellek yapısını oluşturan ortak kodlar: Batılı bir lider ve bebek sembolleri ile kurulmuştur. Bellekten bu kodları açımlayarak çağırma da, (Mayıs 2000'de Blair'in bebeğinin dünyaya gelmesi) kısa süreli bellek verilerinin işlemeyen uzun süreli belleğe yardım ettiği! görülmektedir.

Ancak ne lider, ne de bebek doğru bir kod çözümü oluşturmadığı için medyatik bir amnezi örneği yaşanmıştır. Bu haliyle medyatik bellek kavramı, medyatik amnezi'yi de içine almaktadır.

Görsel olarak haberin kodlanmasında episodik belleğin kişi merkezli yapısı, haber fotoğraflarda daha belirginleşir. "Clinton ve Depremzede Erkan Bebek" fotoğrafının sunumu sırasında, haberin iletisinin "saklı anlam yapısı" nı kurgulayan fotomuhabir daha sonra da editör, kendi ileti çözümlemesine, semantik belleği katıyor. Anlam

yoğun bir görsel anlatı olduğu için söz konusu fotoğrafı kullanıyorlar. Ancak alımlayanın aynı anlam yoğun yapılı nasıl çözümlediğini, hiçbir zaman sorgulamıyorlar. Alımlayanın algılaması daha önce episodik bellek verileri ile çalışmaya eğitildiği için sadece kişileri görüyor. (Başkan ve Bebek) aralarındaki anlam bağı kuramıyor. Semantik bağ kurulabilmesinin bir sonraki aşaması anlamı yorumlayabilmektir. İleti tasarımcıları; fotomuhabir ve editörün anlamı yorumlamaları (hermenötik yapı) ile alımlayanın algılaması örtüşmüyor. Dolayısıyla kodlanmış olan ileti çözülemiyor.

Oysa her fotoğrafta, semiolojik (göstergebilimsel) bir katman simge sembollerle kurulmuştur. Daha sonraki katman semantik (anlambilimsel) yapıdır. Simge, semboller arasındaki bağlam kurgulanır, son olarak da hermenötik (yorumbilimsel) yapı, kurguyu çözümler.

Söz konusu fotoğrafta Başkan ve Bebek sembollerinin arasındaki semantik yapı (anlam boyutu) bebeğin korunması ve şefkat gösterilmesi gereken bir varlık olmasında düğümleniyor. Erkan bebek, Türkiye'nin deprem sonrasındaki Batı'nın korumasına ve şefkatine muhtaçlığını simgeliyor. Clinton ise A.B.D Başkan'ından öte Batı'yı simgeliyor. Fotoğraf, bu bağlamda Batı'nın Türkiye'ye şefkatini anlatıyor.

Eğer alımlayan bu "saklı anlam"ı çıkartabilirse, kodu çözebilirse, bu görüntü, uzun süreli belleğe alınacaktı. Hiçbir zamanda, başka bir Batılı lider ve bebek simgeleriyle karıştırılmayacaktı.

Medyanın alımlayan üzerinde yarattığı algı eğitimi kısa süreli bellek üzerinden ve bağlamından/anlamından koparılmış görsellik üzerine kurulduğundan, medyatik bellek yitimi meydana geliyor. Medyanın doğası gereği de ilgiyi, dikkati üzerinde toplaması için kısa süreli belleğe daha çok gereksinimi var.

Medya profesyonelleri, iletiyi tasarımlarken kodlamada kullandıkları sembollerini bağlamından koparmamalıdır. Örneğin, kelebek bıyık bir sembol olarak görsel kodlamada kullanılabilir. Ancak kelebek bıyığın iki karakterle bütünleşmiş bir sembol olduğu unutulmamalıdır. Hitler ve Charlie Chaplin. Biri kanlı diktatör, ikinci Dünya Savaşı'nın aktörü, diğeri ise komedi ustası, bir sinema dahisi. (45)

Kelebek bıyık bu haliyle net bir anlam taşımaz. Bu iki temel karakterden hangisini anımsatması isteniyorsa, ileti profesyoneli tasarımında, bağlamı ve yan iletileri bu amaca göre kurgulanmalıdır.

David Bordwell, "Anlam Yaratmak" adlı eserinde ,anlam yapısının nasıl kurulduğunu şöyle sıralıyor:

"Önce ,yer ve zaman olarak anlamın dünyası kurulur, bu dünya referanslarla (yan iletilerle) güçlendirilir. Sembollerin alımlayanı istenilen yöne taşınması için, yani doğru çözümleme için dominant/güçlü ipuçları bırakılır." (46)

4.2.Haber Sunumunda Belleğin İşleyişi

Haber kodlanmasında, kurgulanmasında ticari kaygı ile gelen görsellik ve eğlehdiren bilgi öğeleri nedeniyle episodik belleğe uygun veri işlendiğini gördük. Ha.erlerin sunumunda ise uzun süreli, kısa süreli bellek ayrımı geçerli oluyor. Haberlerin gazetede 1. sayfa, TV de de ilk üç haber içinde ya da son haber olarak verilmesinde uzun süreli bellekte kalma, anımsanma kaygısı vardır.

Haber sunumunda uzun süreli bellekten yana bir tavır içinde olan medya profesyonelleri, kurguda yaptıkları hatalar nedeniyle sadece sunumu ile haberlerin uzun süreli bellekte yer almasını, anımsanmasını sağlayamazlar.

İletişim teorisyonleri,anımsamanın,iletinin ilk ve son bölümleri içinde daha fuçlü olduğunu, ortada kalan bölümlerin ise parazit nedeniyle anımsanamadığını belirtirler. (47)
Gazeteyi ve TV'deki ana haber bültenlerini tüm bir metin olarak düşünürsek, gazetede manşet ve sürmanşet ile 1. sayfa haberlerini ticari yönden değerli kılan unutulmazlık kazandıkları önyargısıdır.

4.3. Medyatik Afazi

Medya ve konuşmanın yitimi söz konusu olduğunda, Orwell'in 1984'ündeki dilbilimci Syme'ini anımsamadan geçemeyiz. Syme, Büyük Birader'in "Yeni Konuş" adı verilen dilini oluşturma ve sürekli geliştirme çabası (kelime sayısını azaltarak) içinde olan ve bu dili, dünyada heryıl sözcük hazinesi azalan, tek dil konumuna getirmeyi görev edinmiş bir dilbilimci. Syem'in görevini günümüzde medya üstlenmiş görünüyor.

Suskunluk Sarmalı'nın ünlü kuramcısı Elisabeth Noelle-Neumann, "İnsanlara görüşlerini savunmakta kullanacakları sözcükleri, argümanları medya vermektedir. İnsanlar kendi bakış açlarına uygun, düzenli bir biçimde tekrarlanan ifadelerle karşılaşmayınca dilsizleşirler" diyor. (48)

Öncelikle kelime dağarcığı medyanın diline uygun olarak fakirleşiyor. Medya içeriklerinde, haber dilinde belli klişe kelimeler ve anlatımlar yardımıyla günlük dilde kullanılan kelime sayısı giderek azalıyor. Örneğin, her defilede mankenler yürek hoplatır, sonbaharda çıkan kestane el yakar, fiyatlar cep yakar, enflasyon dizginlenemez, gündem de hep sıcak olur.

İletişim bilimci Walter Lippmann da, haberlerde kullanılan imgeler, sıfatlar ve duygu yüklü stereotiplerle, enformasyonun billurlaştığını söyler. "Stereotipler, örneğin ölüm cezasından yana olan bir politikacının adının önüne düzenli olarak eklenen 'kelle uçuran', benzeri kısaltmalar şeklinde karşımıza çıkar. Bir süre sonra ismin kendisine gerek kalmaz. Olumlu veya olumsuz stereotipler kısa ve nettir."(49)

Klişelerin ve stereotipmerin kısa net ve duygu yüklü oluşu kolay anımsanmalarını sağlar. Ayrıntılar unutulur, klişeler ve stereotipler kalır. Örneğin; bizim siyasilerimizin anımsanmasına da "Çiçek sulayan milletvekili", "otel ayısı", "amele bakanı", "maskeli lady" gibi sıfatlar yardımcı oluyor. Bir süre sonra kişiler bu sıfatları ile anılırken, diğer özellikleri anımsanmaz oluyor.

Daha sonra ayrıntılı olarak göreceğimiz, medyatik afaziye yaratan etmenleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Medya dilinin kelime azlığının klişe ve stereotipler kullanımının yarattığı bellek tembelliği.

2. Gündemin medya tarafından yaratılması ile gelen alternatif düşünme yeteneğinin körelmesi

3. Gündem dışı ve toplum dışı kalma korkusu ile suskunlaşma

4. İletişimsel eylemin, iletişimsel eylemsizliğe dönüşümü

4.4. Medya Gündeminin Afazi'ye Etkisi

Gündem, önemine göre sıralanmış konular dizinidir. Gündem oluşturma ise medyanın haberleri sunuş yoluyla, halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediği düşüncesine dayanmaktadır.(50)

Medya tarafından önem derecesi belirlenmiş konular tartışmaya alınır, diğerleri yok sayılır. Bernard Cohen'e(1963) göre, basın insanlara neyi düşüncelerini gerektiğini anlatma konusunda çoğu kez başarılı olmayabilir. Fakat okuyuculara ne hakkında düşünmeleri gerektiğini anlatma konusunda son derece başarılıdır.(51)

Maxwell Mc Combs ve Doland Shaw (1972) buna medyanın gündem oluşturma kapasitesi adını vermektedirler. Gündem oluşturma hipotezinin aynı zamanda ilk sistematik çalışmasını 1972'de gerçekleştiren Mc Combs ve Shaw, 1968 Başkanlık seçimini bu yönde incelemişlerdir. Araştırmacılar, medyanın politik konuların önem sıralamasını etkileyerek, her kampanyada gündemi oluşturdukları varsayımından hareket ettiler. Araştırmanın bulguları da hipotezi destekledi. (52)

Funkhouser'de 1960'lı yıllarda ulusal basının çeşitli sorunlara gösterdiği ilgiyi gözden geçirmiş ve ele aldığı konuların halkın önemli gördüğü sorunlarla paralellik gösterdiğini ortaya koymuştur. Medya ile halkın aynı sorunları önemli bulması anlamlıdır.(53)

Medyanın gündeme etkisinde en temel görüş Cohen'indir. Bernard Cohen, medyanın gündemi belirlerken alımlayan kitleye ne hakkında, nasıl düşüneceklerini de bildirmiş olduğunu söylerken, medyanın düşünce sınırlarını nasıl çizdiğini ve afazinin başlangıcını da işaret ediyor.

Neumann ise medyanın gündem oluşturma etkisinin yanında uyguladığı tek yönlü kamusal iletişimle; insanın en doğal iletişim biçimi olan "konuşmaya" tezat oluşturduğunu söylüyor. Neumann konuşamayan medya mağdurlarının, kamuya giden yolu tıkayan medyaya karşı bazen çaresiz duygu patlamalarıyla tepki verdiklerini belirtiyor ve "Bu nedenle konuşamayanlar uçak kaçırr, Rembrandt tablosuna asit döker, Rubens tablosuna mürekkep hokkası fırlatır ve teşhir direğinde kendini kurban eder " diyor .(54)

Böylece düşüncelerini dillendirerek medyanın gündemine geçemeyenler, suskun eylemleri ile gündeme gelmeyi başarırlar(!) Medyanın tahtı da halkın sunağı ile kurulmuş olur.

4.5. Suskunluk Sarmalı ve Afazi

Elisabeth Noelle Neumann'ın 1984'de ortaya attığı Suskunluk Sarmalı kuramı, yalıtılma korkusuyla bireyin sürekli olarak kanaat iklimini gözleyip, denetleme gereksinimi içinde olması, kendi görüşleri yaygınlaştıkça bunları açıkça dile getirmesi, ancak görüşleri desteklenmediği sürece susmasıdır. (55)

Suskunluk sarmalı, anonim bir toplumda , bağılılığın, değerler ve hedefler üzerindeki yeterli bir anlaşma düzeyi aracılığıyla sürekli olarak

sağlanmak zorunda olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Kuram, yalnızca üyelerinin birbirlerini tanıdıkları grupların değil, toplumun o a oydaşmadan sapan bireyleri tehdit ettiği varsayımına dayanır. Toplum bunları dışlama ve ihraç ile tehdit eder. Bireyler de bilinçaltı bir dışlanma korkusu taşırlar. Bu dışlanma korkusu, insanların çevrelerinden hangi fikirlerin ve davranış biçimlerinin taraftarlarının arttığını ya da azaldığını düzenli olarak kontrol etmelerine yolaçar. Eğer insanlar kendi fikirlerinin kamuoyundaki oydaşma içinde yer aldığına inanırlarsa, özel ve kamusal tartışmalarda yüksek sesle konuşma cesaretine sahip olurlar. İnsanlar azınlıkta olduklarını hissettiklerinde de suskun ve temkinli davranırlar. Böylece kamu önünde kendi taraftarlarının zayıflığı hakkındaki izlenim daha da pekişir. (56)

Kuramın Temel öğeleri ise şöyledir:

- 1.Suskunluk sarmalı kavramı kamu önündeki davranışlara gönderme yapar.
- 2.Kuram, güçlü duygusal öğelere sahip değer yüklü konulara gönderme yapar.Yazılı olmayan yasaları ihlal eden grubun dışına itilir.
- 3.Kuramda medya güçlü bir etkiye sahiptir.(57)

Suskunluk sarmalında Neumann'ın da belirttiği gibi medyanın etkisi, başat bir rol üstlenmektedir. Gündem oluşturma ile başlayan medya etkisi,suskunluk sarmalı ile artar. Sonuçta medya çoğunluğun sesi olma görevini üstlendiği için, çoğunluk sessiz kalır, azınlık ise toplumun kanaat ikliminin dışına düştüğü için sessizliğe bürünür.Böylece tek seslilik, çok seslilik ve son aşamada sessizlik devreye girer.

Ülkemizde 1999'daki seçim kampanyasında Anap liderinin "sessiz çoğunluğun sesi" olacağını belirterek, oy istemesi, sesin bir çeşit iktidar ögesi olduğunu da ortaya koyuyordu. Konuşan güçlü ve kazanan, konuşamayan ise güçsüz ve kaybedendi.

Seçmen, bir parti lideri tarafından sloganla da olsa, güçsüzlüğünün, tam da sessiz güç/seçmen olacaklarının arifesinde gerçekte olsa yüzüne vurulmasından hoşlanmamıştı. Bunu da seçim sandığında Anap liderine oyları ile konuşarak anlattı. Sonra yine afazık yığınlar olmayı sürdürdü.

4.6. İletişimsel Eylemsizlik ve Afazi

Jürgen Habermas insan yaşamına temel olan iki eylem türünden söz eder. Birincisi insan maddi varoluş amaçlarını üretmek için doğayla etkileşime girmek zorundadır. Üretim güçleri olarak doğa ve insanları saptanan amaçları gerçekleştirmek için güdüp yönlendirmeyi içeren eylem türüne Habermas amaç-ussal eylem adını verir. İkinci olarak ,insanlar ortaklaşa toplumsal kurumların üyeleri olarak yaşayabilmelerini olanaklı kılabacak karşılıklı beklenti çerçevelerini üretmek üzere birbirleriyle etkileşime girmek zorundadırlar. Habermas bunu da iletişimsel eylem diye adlandırır. (58)

İletişimsel eylemin rasyonalizasyonu boyutu, özgürleşim, bireyleşim ve baskıdan kurtulmuş iletişimin yayılmasıdır. (59)

İletişimsel eylem kuramı ile kişilerarası iletişimin gücüne gönderme yapan Habermas, toplumun sürekliliğini sağlayabilmesi için iletişimsel eylemin zorunlu olduğunu belirtir.(60)

Habermas, iletişimsel eylemde güç ve tahakkümden bağımsız iletişimin koşullarını belirler. Bu kuramda iletişime karşılıklı bir eylem olarak bakılır. Bu nedenle de iletişimsel eylemde sosyal çevresini bile araçsallaştırarak başkalarından kendisini soyutlamış kişi değil, birbirlerini eşit sayıp, dayanışma ve özgür iletişim içinde bulunan özerk bireyler söz konusudur. (61)

Habermas, tahrif edilmemiş bir iletişimin, yani zorlamadan ve baskıdan uzak bir iletişimin olabilirliğini ise göstermemiştir. (62)

İletişimsel eylem kuramında , medyadan arta kalan zamanlarda kişilerarası iletişimin toplumda yeniden yükselişe geçmesi ve neredeyse laboratuvar ortamında gibi sorunsuz işlemesi (özne/nesne, iktidar mücadelesi olmaksızın) biraz ütöpik görünse de, medyanın kişilerarası iletişime katkılarının (!) gözardı edildiğini düşündürmektedir.

Ancak, gündem-oluşturma ve suskunluk sarmalı kuramı ile iletişimsel eylem kuramını bir aşama ileri alırsak, kitle iletişim, kişilerarası iletişimi özendirerek yerine engellemeye yol açarak, iletişimsel eylemsizlik yaratmaktadır.

Kişilerarası iletişimde kaynak özelliği taşıyan bireyi, medya algı eğitiminden(!) geçirdiği için iletişimsel eylemin ilk aşaması tahrif edilmiş iletişime dönüşüyor ve iletişimsel eylemsizlik bir çeşit afazi yapıyı körükliyor.

Sonuç

"Medya bizde katıksız bir şimdilik yanılması uyandırmaya çalışsa da temsil, (yeniden sunum) hep sonradan gelir. Ama belleğin kendisi, bizi sahici bir başlangıca götürmek ya da gerçeğe doğru bir erişim sağlamkan çok, geç kalmışlığında bile temsile dayanır. Geçmiş belleğin içinde yalnız bir halde bulunmaz, anı haline gelmesi için dile getirilmesi gerekir. Bir olayı yaşamak ile onu bir temsil içinde anımsamak arasında bir gediğin/boşluğun oluşması kaçınılmazdır. Bellek yitimini oluşturan da , geçmiş ile şimdi arasındaki bu çok ince gedik/boşluktur."(63)

Medya yazılı kültürdeki işleyişi ve hızıyla yarattığı bellek yitiminin yanında sözlü kültürü de konuşmanın yitimi ile bellek dışı hale getiriyor. Geçmiş böylece yıkarken, ilerleme adına yapay zekalarla, siber dünyalarla geleceğe sığınıyoruz.

Walter Benjamin "Tarih Felsefesi Üzerine Tezler" adlı çalışmasında bu ilerlemenin nasıl bir fırtına yarattığını şöyle anlatıyor: "İsviçreli ressam Klee'nin 'Angelus Novus' adlı tablosu, bakışlarını kilitlediği bir yerden ayırmak üzereymiş gibi görünen bir meleği tasvir eder. Meleğin bakışları sabit, ağzı açık ve kanatları açılmış haldedir. Tarih meleği, tam da böyle resmedilir. Meleğin yüzü geçmişe dönüktür. Bizim bir olaylar zincirini gördüğümüz yerde, melek sadece ,enkaz üstüne enkaz yığın ve sonra tümünü kendi ayaklarının dibine savuran bir felaket görür. Melek burada kalmak, ölüleri canlandırmak ve parçalanırları bütünleştirmek niyetindedir. Fakat cennet'ten bir fırtına eser; bu fırtına meleğin kanatlarını öylesine şiddetli bir şekilde zorlamaktadır ki, artık kanatlarını zapt etmesi mümkün değildir. Fırtına karşı konulmaz şekilde meleği, sırtını döndüğü geleceğe doğru sürüklerken, meleğin önündeki enkaz yığını göğe kadar yükselmektedir. İşte bu fırtına bizim ilerleme dediğimiz şeydir." (64)

Hala geleceğe ilişkin yüksek teknoloji hayalleri besliyoruz. Ancak paradoks şu; bu yüksek teknoloji dünyasının düzenlenişi, geçmiş ile gelecek, yaşantı ile beklenti, bellek ile gelecek tasarımı gibi kategorileri çağdışı kulma tehdidi getiriyor. Bellek yitimini önlemek için geleceği, yani teknolojiyi istiyoruz. Böylece gelecek sanki geçmişe sığınıyor. Bellek yitimi artık anımsama ile unutmaya diyalektiğinin bir parçası olmayacak onun radikal ötekisi olacak. O zamanda bellik yitimi, unutmayı mühürlemiş olur. Anımsanacak birşey olmadığına göre unutacak birşey de yoktur. (65)

Dipnotlar

1. Herbert Simon, Edebiyat Eleştirisi:Bilişsel Bir Yaklaşım, Cogito, Sayı:13, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1998, s.160
2. Ana Britannica, Cilt:5,Ana Yayıncılık,İstanbul,1994,s.104.
3. Ivan Frolou, Felsefe Sözlüğü, Çeviren:Aziz Çalışlar,Cem Yayınları, İstanbul, 1997,s.43.
4. Aslı Zülal, Yaşam Kitabımız Bellek, Bilim Teknik Dergisi, Sayı:389, Tübitak Yayınları, Ankara, Nisan 2000,s.34.
5. Yılmaz Özakpınar, Hafıza Yanılmalarının Doğuşu ve İki Ayır Hafıza Kodu Teorisi, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 1997,s.8.
6. Yılmaz Özakpınar, Hafıza, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 1997,s.20.
7. Zülal,A.g.m,s.35.
8. Zülal,A.g.m,s.35.
9. Özakpınar, Hafıza,Kubbealtı Yayınları,İstanbul,1997,s.49.
10. Özakpınar,A.g.e,s.53.
11. Özakpınar,A.g.e,ss.84-86.
12. Zülal,A.g.m.s.37.
13. Herbert Simon, Edebiyat Eleştirisi;Bilişsel bir Yaklaşım, Cogito, Sayı:13, Yapı Kredi Yayınları, 1998, İstanbul, ss.149-150.
14. Zülal,A.g.m,s.38.
15. Zülal.A.g.m.ss.38-40.
16. Aldous Huxley, Yarın, Yarın, Yarın,Ekim Yayınları, Çeviren: Levent Özşar, Bursa, 1995,ss.5-6.
17. Edibe Sözen, Medyatik Hafıza,Timaş Yayınları, İstanbul, 1997, s.122.
18. Marc Auge, Unutma Biçimleri,Çeviren: Mehmet Sert, Om Yayınları, İstanbul,1999,s.27.
19. Unutmak anlamına gelen bir fiilden türemiş olan Lehte sözcüğü alegorik bir tanrıçanın adıdır. Lehte, Hades ülkesinde bir pınar olmuştur. Suyunu içen ruhlar geçmiş hayatlarını ve çıktıkları acıları unutup öyle girerler ölümler dünyasına. "Devlet"adlı eserinde ruh göçünü anlatan Platon, Lehte'yi şöyle tanımlar:
"Ruhlar, boğucu, korkunç bir sıcaklığın altında Lehte ovasına gitmişler. Akşam olunca ırmağın kıyısında konaklamışlar.Bu ırmağın suyu hiçbir kap içinde durmazmış; oyba herkes de bu sudan biraz içmek

zorundaymış.Bazı ruhlar ölçüyü kaçırıp fazla içermiş,içer içmez de herşeyi unutmmuş."

Platon'un etkisiyle Lehte unutmayı simgeleyen bir ırmak sonra da soyut bir kavram haline gelmiştir.

Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, ss.211-212.

20. Buket Öktülmüş, Anımsama ve unutuş Üstüne, Radikal İki, İstanbul, 16 Nisan 2000,s.18

21. Ana Britannica, Cilt:5,Ana Yayıncılık, İstanbul,1994,s.105

22. Ana Britannica, Cilt:5,Ana Yayıncılık, İstanbul,1994,s.106

23. Paul Connerton, Toplumlar Nasıl Anımsar?, Çeviren:Alaeddin Şenel,Ayrıntı Yayınları, İstanbul ,1999,s.42.

24. Russell Jacoby, Belleğini Yitiren Toplum, Çeviren:Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996,s.19.

25. Jacoby,A.g.e,s.19.

26. Connerton,A.g.e,ss.27-28.

27. Connerton,A.g.e,s.28.

28. Alev Alatlı, Schrödinger'in Kedisi(Kabus), Boyut Yayınları, İstanbul ,2000, s.52.

29. Ana Britannica,Cilt:1,Ana Yayıncılık,İstanbul,1994,s.116.

30. Michael Cole, Sheila Cole, The Making of Mind:A.R Luria;A Personel Account of Soviet Psychology, Harvard University Press,Cambridge, Fifth Printing, 1994, p.121.

31. Cole-Cole,A.g.e,s.122

32. Cole-Cole,A.g.e,ss,133-137

(x) Bir dönem ünlü reklam sloganı, "Ağzı olan konuşuyor"da olduğu gibi.

33. Alatlı,A.g.e,s.58

34. Alatlı,A.g.e,ss.58-59

35. Jacques Ellul,Sözün Düşüşü, Çeviren: Hüsamettin Aslan, Paradigma Yayınları,İstanbul, 1998.

36. Erol Göka, Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, Önce Söz Vardı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s.10.

37. Ellul,A.g.e,s.195.

38. Ellul,A.g.e,s.195

39. Ellul,A.g.e,s.197.

40. Sözen,A.g.e,ss.12-13.

41. Tim O'Sullivan, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery, John Fiske, Key Concepts in Communication and Cultural Studies, Routledge, London, 1996, p.177
42. Aktaran: Kathleen Biddick, Fen Bilimleri ve Beşeri Bilimlerde Bellek İmparatorluğu, Cogito, Sayı:13, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.186.
43. Sözen, a.g.e, ss.122-123.
44. Klaus Bruhn Jensen, News as Ideology: Economic, Statisticas and Political Ritual in TV Network News, Journal of Communication, Winter, 1987, Vol:37, Oxford University Press, New York, p.8
(xx) Haber incelemesi M.S.Ü Sosyoloji Bölümünden öğrenci arkadaşlarımız Serhat Sayılğan, Nilüfer Ali ve Pınar Bolulu'nun yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir
45. Paul Virilio, A Topographical Amnesia, The Visual Culture Reader, Routledge, London, 1999, ss.116-121.
46. David Bordwell, Making Meaning, Harvard University Press, Cambridge, 1996, pp.8-9
47. O'Sullivan, Hartley, Saunders, Montgomery; Fiske, A.g.e, s.178
48. Elisabeth Noelle-Neumann, Kamuoyu, Dost Yayınları, Ankara, 1998, s.167
49. Neumann, A.g.e, ss.167-174
50. Verner Severin, James Tankard, İletişim Kuramları, Çevirenler: Ali Atif Bir, Serdar Sever, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994, s.364
51. Michael A. Milburn, Sosyal Psikolojik açıdan Kamuoyu ve Siyaset, Çevirenler: Ali Dönmez, Veli Duyan, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.249
52. Tankard, Severin, A.g.e, s.367
53. Milburn, A.g.e, s.250
54. Neumann, A.g.e, s.179
55. Erol Mutlu, İletişim Sözlüğü, Ark Yayınları, Ankara, 1995, s.321
56. Süleyman İrvan, Medya, Kültür, Siyaset, Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.227
57. İrvan A.g.e, s.228
58. Mutlu, A.g.e, s.181.
59. Ahmet Çiğdem, Akıl ve Toplumun Özgürleşimi, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.101.
60. Çiğdem, A.g.e, s.102.
61. Erhan Atiker, Modernizm ve Kitle Toplumu, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss.173-177.

62. Çiğdem, A.g.e.s.103.

63. Andreas Huyssen, Alacakaranlık Anıları, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s.13.

64. Ohn Zerzan, Gelecekteki İkel, Çeviren: Cemal Atila, Kaos Yayınları, İstanbul 2000, s.252

65. Huyssen. A.g.e.s.21.

